
Mortaria din castrul roman de la Ilișua

Corneliu GAIU

Cuvinte cheie: Dacia romană, Ilișua, castru, ceramică, *mortaria*.

Mots clé: Dacia romaine, Ilișua, camp, *céramique*, *mortiers*.

Prin cantitatea impresionantă a materialului arheologic descoperit în castrul și așezarea romană de la Ilișua suntem constrânși să prelucrăm loturi de vestigii care să conducă în final la posibilitatea încheierii unei monografii a stațiunii. După realizarea unor studii referitoare la piesele sculpturale, uneltele din fier, emailuri, lucerne, și monedele descoperite în castru, am trecut în ultima perioadă la prelucrarea materialului ceramic.

Atelierile ceramice de la Ilișua erau amplasate la marginea stațiunii, la cca 350 m sud de castru. K. Torma le indica poziția doar pe baza aglomerării ceramicii din acel sector. Săpăturile din anii '90 au permis dezvelirea a două cuptoare de ars vase, iar investigațiile geomagnetice din ultimi ani indică o *oficina* de dimensiuni mai mari care asigură aprovizionarea cu ceramică atât a castrului cât și a teritoriului din jur. Prezența cuptoarelor de ars ceramică, a unor instrumente utilizate în prelucrarea și decorarea vaselor, a pieselor rebutate, precum și cantitatea impresionantă de forme ceramice afirmă o activitate artizanală intensă și o viață economică susținută. După ce anterior am realizat o repertoriere a ceramicii lucrate cu mâna din castrul roman de la *Arcobadara/Ilișua*¹, continuăm prelucrarea materialului ceramic descoperit. Din multitudinea de forme ceramice ne-am oprit cu această ocazie asupra vaselor de tip *mortaria*, a căror catalogare sperăm să aducă o contribuție suplimentară privitoare la activitatea ceramiștilor de la Arcobadara. Încă din descoperirile lui Karol Torma se cunosc câteva nume de ceramiști ale căror ștampile sunt imprimate pe buza unor *mortaria* și care au intrat în atenția specialiștilor.²

Vasele *mortaria* sau *pelves* sunt recipiente de dimensiuni mari, lucrate din ceramică sau piatră, cu pereții groși, de obicei cu impregnări de pietricele și minerale pe suprafața interioară, cu marginea răsfrântă în exterior. În multe cazuri vasele de acest tip sunt prevăzute cu un deversor, pentru scurgerea lichidelor.³ Acest tip de vas, apărut în Orientul Mijlociu în jurul secolului al X-lea a.Chr.⁴, a fost vehiculat în lumea mediteraneană de către fenicieni și greci, preluat apoi de către romani care vor fi vectorul principal al difuzării acestui tip de recipient, preluarea sa fiind considerată ca un indicator al romanizării și adoptării bucătăriei romane⁵. Prezența acestor recipiente indică o schimbare în practica culinară, prin rețete și produse noi folosite în bucătărie. Potrivit surselor romane⁶ *mortaria* au fost folosite pentru decorticarea cerealelor, frământarea pâinii, zdrobirea și amestecarea diverselor ingrediente, carne, uleiuri, vin, condimente, legume și ierburi pentru preparatele alimentare, sau închegarea laptelui.⁷ Analiza depunerilor pe *mortaria* au identificat resturi de grăsimi animale și reziduri de plante, urmele de cereale fiind mai puțin concludente⁸, ceea ce nu exclude și folosirea lor la măcinarea cerealelor. Alături de utilizarea lor

---

1 Gaiu 2015.

2 Torma 1864; Torma 1879; Christescu 1929, 69; Băluță 1977; Băluță 1981; Petolescu 1985.

3 Popilian 1976, 46-49; Rusu-Bolindeț 2007, 44, 407-410.

4 Hartley 1998, 216.

5 Baatz 1977; Tyers 1996, 116; Rusu-Bolindeț 2007, 407.

6 Chinelli 1993, 84; Hargis 2007, 10-19.

7 Popilian 1976, 47; Albrecht 1997, 12-13; Symonds 2012, 171-172.

8 Aproximativ 80 la suta din reziduurile identificate pe loturile de *mortaria* analizate din Marea Britanie au fost din grăsimi animale cu majoritatea grăsimilor care provin din bovine sau ovine. Deși este neclar exact modul în care au fost utilizate

în bucătărie, astfel de recipiente erau utilizate pentru obținerea de preparate farmaceutice și cosmetice precum și pentru zdrobirea unor minerale în vederea obținerii de pigmenți de către artizani. *Mortaria* variază ca formă și mărime, dar structura lor de bază rămâne aceeași. *Mortarium* se caracterizează printr-un bol rotund scurt, gura largă, cu buza lată, dreaptă sau arcuită, corpul tronconic sau semisferic, care au suprafață interioară impregnată cu fragmente de cuarț și pietricele mici, care sunt încorporate în suprafața vasului pentru a facilita macerarea cerealelor și a se amesteca diversele ingrediente pentru prepararea diferitelor rețete și sosuri.

În provincia romană Dacia vasele *mortaria* sunt înregistrate în majoritatea stațiunilor, cu preponderență în castre⁹, ele făcând parte din vesela soldaților, individual sau pe *contubernia*. Fiind vase cu o formă oarecum standardizată, cu mici variațiuni tipologice, nu au beneficiat de studii consacrate acestei categorii ceramice, cu excepția unui articol privitor la exemplarele descoperite la *Ampelum*¹⁰. La *Arcobadara*/Ilișua, numărul exemplarelor este sensibil mai mare în raport cu descoperirile din celelalte castre din provincie. Din descoperirile lui Torma erau cunoscute câteva exemplare care prezintă ștampile cu nume de olari: *Claudius Domitianus Evaresto* și *Valerius Lucius Rufus*¹¹. Mortaria cu ștampila primului dintre ceramiști au fost descoperite în mai multe centre din Dacia (Apulum¹², Napoca¹³, Romula¹⁴, Slăveni¹⁵, Sucidava¹⁶) și Moesia (Durostorum¹⁷, Olbia și Viminacum¹⁸). Celor două exemplare descoperite de către Torma în 1876¹⁹, la Ilișua a mai fost descoperit un vas care are aplicat de o parte și alta a deversorului câte un cartuș, slab imprimat, de 5 x 3,4 cm, provenind de la același producător. Vasul de mari dimensiuni (Pl. II, nr. 4) din pastă compactă nisipoasă, pare mai degrabă un produs local decât un import de la sud de Dunăre pentru care ar pleda numele și identificarea producătorului în centre din Moesia²⁰. Pentru datarea acestora atât stratigrafia de la Napoca cât și cea de la Ilișua indică orizontul de sfârșit de sec. II – înc. sec. III²¹.

Cel de-al doilea ceramist atestat la Ilișua este *Valerius Lucius Rufus*²² a cărui ștampilă figura pe trei fragmente ceramice descoperite de Karoly Torma în 1876. O altă ștampilă RVF a fost atribuită ceramistului *Rufus*²³, exemplificat acum și printr-o altă ștampilă dreptunghiulară, imprimată negativ, cu dimensiunile de 4,8 x 1,8 cm, RVFUS (nr. 5). O ștampilă dreptunghiulară RFVI cu dimensiunile de 4,9 x 1,7 cm, imprimată transversal pe buza vasului (nr. 8) alături de un fragment din care se păstrează doar ultimele două litere VI (nr. 9), atestă fie același atelier, fie altul, necunoscut anterior.

Un alt olar, neatestat până acum, este documentat prin două ștampile imprimate pe două piese, una aplicată retrovers, cartuș de

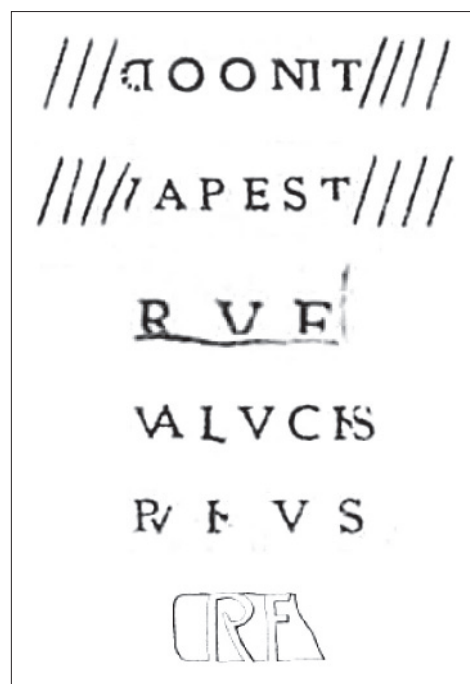

Fig. 1. Ștampile aplicate pe *mortaria* de la Ilișua (după Torma 1879, 118 și 119 și Torma 1864, pl. XIV/6)

mortaria în prepararea cărnii, este important de menționat faptul că reziduu lăsat în urmă de carne este exponențial mai mare pe utilizare decât cea de ierburi sau condimente (Cramp 2011, 1349).

9 Chirilă, Gudea 1972, 52, pl. XXIX/6-7, XXX/7-8; Gudea 1989, 500-501, pl. XC-XCIV; Alicu, Cociș, Soroceanu 1994, 75, 130-131, pl. 73; Protase 2008, 102, pl. V; Rusu-Bolindeț 2007, 407-410.

10 Lipovan 1992.

11 Torma 1879, 118-119; Christescu 1929, 69; Christescu 2004, 65; Pop 1994, 41, 45-46.

12 Băluță 1977, 249-252; Băluță 1981, 264-265; Petolescu 1985, 167-168, pl. II/35.

13 Beu-Dachin, Cociș, Voișanu 2013, 300-301, pl. II; Cociș, Beu-Dachin 2014.

14 Popilian 1976, 49, pl. XVII/216-217; Petolescu 1980, 159; Petolescu 1980, 459-461.

15 Petolescu 1980, 161.

16 Petolescu 1980, 152-153.

17 Culica 1971; Petolescu 1984, 72.

18 Bjelajac 1992-93, 143-145.

19 Torma 1879, 118.

20 Cociș, Beu-Dachin 2014, 429; Varga 2009, 175, 181, fig. 27.2.

21 Cociș, Beu-Dachin 2014, 432.

22 Torma 1879, 119; Christescu 1929, 69; Christescu 2004, 65; Pop 1994, 41.

23 Torma 1864, pl. XIV/6; Christescu 2004, 65. Ștampile cu inscripția RVFVS au fost identificate în Imperiu la Amiens și Canterbury (Dubois 2009, 684).